

УДК 37.091.113:378.046-021.68(477)

DOI <https://doi.org/10.37915/pa.vi50.328>Вишневська Я. А.*,
orcid.org/0000-0003-3703-4119

РОЗВИТОК ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ КЕРІВНИКІВ ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ В 50-ТІ – 90-ТІ РОКИ ХХ СТОЛІТТЯ: ДЖЕРЕЛЬНА ОСНОВА ДОСЛІДЖЕННЯ

У статті проведено аналіз джерельної бази дослідження розвитку післядипломної освіти керівників закладів загальної середньої освіти України в 50-ті–90-ті роки ХХ століття. У ході дослідження джерела умовно поділено на певні групи за їх характерними ознаками. Відповідно до місць зберігання документів виокремлено архівні, бібліотечні, електронні джерела інформації. Надано характеристику низці вже відомих, проте малодоступних джерел, аналіз яких дав можливість з'ясувати і дослідити політичні, соціальні, економічні та передусім педагогічні передумови розвитку системи підвищення кваліфікації керівників закладів загальної середньої освіти в Україні у 50-ті – 90-ті роки ХХ століття. Проаналізовано та систематизовано наукові здобутки вітчизняних учених, які досліджували питання розвитку післядипломної педагогічної освіти, зокрема і керівних педагогічних кадрів. Розглянуто масив нормативно-правових, наукових, бібліотечних та літературних джерел, завдяки яким утворюється цілісна картина про трансформаційні зміни змісту, засобів, форм та методів підвищення професійного рівня директорів шкіл у процесі розвитку післядипломної освіти керівників закладів загальної середньої освіти. З'ясовано, що основою дослідження генези післядипломної освіти керівників закладів загальної середньої освіти України в 50-ті–90-ті роки ХХ століття є нормативно-правові документи, дисертації та їх автореферати, монографії, матеріали періодичних наукових фахових видань, збірники тез конференцій, матеріали архівних і бібліотечних фондів, довідково-словникові та енциклопедичні, джерела інформації з електронних ресурсів та ін. Окреслено перспективи подальших наукових розвідок з вивчення педагогічного досвіду організації післядипломної освіти керівників закладів загальної середньої освіти та його застосування в сучасних освітніх умовах.

Ключові слова: джерельна база, історико-педагогічні джерела, післядипломна педагогічна освіта, керівники закладів загальної середньої освіти.

Постановка проблеми. Від професійного рівня керівників безпосередньо залежить ефективне управління освітніми процесами в закладі освіти, а відтак і якість освіти. А тому, дослідження історії становлення та розвитку їхньої післядипломної освіти дозволить сформулювати педагогічну думку щодо стратегії її вдосконалення.

Формування педагогічної думки згідно з вимогами суспільства, за твердженням Л. Артемової, відбувається у певних історичних, соціальних та економічних умовах, адже важливим є знання про ті історичні обставини, що мали значення для педагогічних ідей, праць, методів та форм навчання [2].

Об'єкт історичного дослідження неможливо вивчити, штучно відтворивши умови його існування. Відтак, історико-педагогічні джерела є важливими носіями інформації, на підставі якої здійснюється аналіз педагогічних явищ [12]. Отже, основу кожного історико-педагогічного дослідження складає система історичних, літературних та наукових джерел.

*© Вишневська Я. А.

За часів незалежності педагогічна наука України внаслідок збільшення наукових досліджень збагатилась історико-педагогічними та науковими джерелами з генези післядипломної педагогічної освіти. Однак, розвиток післядипломної освіти не всіх категорій педагогічних працівників набув ґрунтового вивчення. Так, малодослідженими залишаються особливості розвитку післядипломної освіти керівників закладів загальної середньої освіти у період 50–90-х років ХХ століття, що потребує вирішення.

Аналіз досліджень. Проблеми джерелознавства знайшли відображення у працях багатьох учених, наукові розвідки яких висвітлювали окремі історичні події та явища, що відбувались у педагогічному просторі. Серед них – О. Адаменко, Л. Березівська, А. Вихрущ, С. Гончаренко, Н. Гупан, Е. Днепроv, І. Жорова, М. Євтух, М. Олійник, Д. Раскін, О. Савченко, Н. Слюсаренко, В. Стешенко, О. Сухомлинська, О. Янкович. Аналіз джерельної бази дослідження післядипломної педагогічної освіти в Україні другої половини ХХ століття здійснено у дослідженнях Л. Березівської, І. Жорової, В. Кузьменка, В. Курила, О. Петренко, О. Попової та ін.

Однак, попри існування у вітчизняній науковій думці досліджень з окремих питань підвищення кваліфікації директорів шкіл, наразі невирішеним залишається питання з'ясування джерельної бази наукових розробок з тематики розвитку післядипломної освіти керівників закладів загальної середньої освіти в другій половині ХХ сторіччя.

Мета статті – систематизувати та проаналізувати джерельну базу дослідження розвитку післядипломної освіти керівників закладів загальної середньої освіти України в 50-ті – 90-ті роки ХХ століття.

Виклад основного матеріалу. Під поняттям «джерельна база» О. Адаменко розуміє масив джерел, використання яких дозволяє розв'язати всі завдання конкретного історико-педагогічного дослідження [1].

На думку Л. Березівської, джерельна база кожного історико-педагогічного дослідження складається з сукупності носіїв інформації про педагогічне минуле, що спеціально підібрані, систематизовані та класифіковані [3]. Отже, джерела в історико-педагогічному дослідженні мають бути об'єднанні певною специфікою, а саме в них повинні відобразитись суть та особливості становлення і розвитку досліджуваних освітніх та виховних процесів і явищ.

Попри чималу кількість наявних підходів до класифікацій джерел, на сьогодні неможливо віднайти такий, що відповідатиме завданням та меті історико-педагогічного дослідження розвитку післядипломної освіти керівників закладів загальної середньої освіти України в 50 – 90-ті роки ХХ століття.

Дослідження розвитку післядипломної освіти керівників закладів загальної середньої освіти України в 50-ті – 90-ті роки ХХ ст. проводилось із використанням документальних джерел, які в залежності від їх змісту, інформативності, важливості, послідовності, об'єктивності, наукової та цінності умовно поділено на групи: 1) нормативно-правові акти; 2) наукові праці (дисертації та автореферати дисертацій, монографії тощо); 3) матеріали періодичних видань (наукові фахові видання, збірники тез конференцій, інша наукова преса), навчальні підручники та посібники, в яких висвітлено тенденції розвитку педагогічної науки; 4) матеріали архівних та бібліотечних фондів; 5) довідково-словникові та енциклопедичні джерела; 6) джерела інформації з електронних ресурсів.

Першу групи джерел складають нормативно-правові документи, що визначали напрямки розвитку та зміст загальної середньої освіти в Україні; врегульовували питання підвищення кваліфікації педагогічних працівників, зокрема і керівних кадрів;

містили вимоги державних органів влади до організації післядипломної освіти директорів закладів загальної середньої освіти; визначали її кількісний та якісний склад, а також змістове та методичне наповнення підвищення кваліфікації керівних педагогічних кадрів у період 50-х–90-х років ХХ століття.

За специфікою нашого дослідження зазначену групу поділяємо на джерела, що визначали концептуальні напрямки розвитку та функціонування загальної середньої освіти та післядипломної педагогічної освіти в радянський період. До цих документів відносимо закони СРСР та Української РСР, постанови державних органів влади: ЦК КПРС, КПУ, Ради Міністрів Радянського Союзу та Української РСР, Міністерства народної освіти, Народного Комісаріату освіти тощо. Іншою підгрупою є джерела, що дають розуміння підходів до розвитку післядипломної педагогічної освіти за часів незалежної України – закони, прийняті ВР України, нормативні акти (постанови, розпорядження, накази) Кабінету Міністрів України, Міністерства освіти і науки, інших міністерств та державних органів влади.

Цінною підгрупою джерел є низка підзаконних нормативних актів (постанов, розпоряджень, вказівок, наказів, інструкцій та директив тощо) з питань освіти, що видавались у різні історичні періоди та опубліковані в офіційних періодичних виданнях Міністерства освіти УРСР, Міністерства освіти України: «Збірник наказів та розпоряджень Міністерства освіти УРСР» (1949–1959), «Збірник наказів та інструкцій – Міністерства освіти УРСР» (1960–1989), «Інформаційний збірник Міністерства освіти УРСР» (1990–1991), «Інформаційний збірник Міністерства освіти України» (1992–2000).

Наукове осмислення необхідності розвитку системи післядипломної педагогічної освіти в Україні на різних історичних етапах її становлення проводилось у низці наукових праць. Монографії та дисертації, що присвячувались дослідженням системи професійного розвитку педагогічних працівників, є важливими носіями наукової інформації та складають другу групу джерел нашого дослідження. Серед них дисертації з загальної педагогіки та історії педагогіки, захищені в установах НАПН України. Питання розвитку та функціонування системи післядипломної педагогічної освіти та теоретичних аспектів підвищення кваліфікації директорів шкіл висвітлені в дослідженнях В. Бондаря «Повышение эффективности подготовки директора школы к управлению процессом обучения» (1986), В. Пікельної «Теория и методика моделирования управленческой деятельности (школоведческий аспект)» (1993), В. Мельник «Підвищення управлінської кваліфікації керівника загальноосвітнього навчального закладу в системі післядипломної педагогічної освіти» (2003), Л. Тимчук «Становлення та розвиток андрагогіки як теорії і практики освіти дорослих в Україні (кінець ХІХ – ХХ століття)» (2016), С. Чепурної «Науково-методичні засади розвитку системи підвищення кваліфікації педагогічних працівників України (1970–2004 рр.)» (2005) та інших (З. Береговського (1996); С. Королюк (2006); М. Кривко (1996); Г. Тимошко (2004) та ін.).

Не менш значущими джерелами інформації є дисертації та автореферати дисертацій з теорії та методики професійної освіти та теорії і методики управління освітою, що за проблематикою є близькими до теми нашого дослідження. Деякі аспекти організації підготовки та підвищення кваліфікації керівників закладів загальної середньої освіти досліджувались у працях А. Кузьмінського «Теоретико-методологічні засади післядипломної педагогічної освіти в Україні» (2003), Л. Пермінової «Розвиток професійних умінь керівника школи у системі післядипломної освіти», С. Ситар «Розвиток теорії та технології наукового управління загальноосвітніми навчальними закладами в Україні (1991–2016 роки)» (2018), М. Смирнової «Підвищення кваліфікації керівників загальноосвітніх навчальних закладів на засадах андрагогіки

в післядипломній освіті» (2010), Т. Сорочан «Розвиток професіоналізму управлінської діяльності керівників загальноосвітніх навчальних закладів у системі післядипломної педагогічної освіти» (2005), В. Стойкової «Підготовка керівників загальноосвітніх навчальних закладів у післядипломній освіті до організації мережевого профільного навчання старшокласників» (2017) та ін.

Для джерельної бази досліджуваної тематики (розвитку післядипломної освіти керівних педагогічних кадрів) особливе значення мають узагальнюючі наукові дослідження, проведені С. Крисюком [14; 15], в яких розкриваються основні етапи, ідеї, теорії, періодизація розвитку системи післядипломної педагогічної освіти в Україні у контексті змін її змісту, форм і методів.

Актуальними для дослідження історії розвитку післядипломної освіти керівних педагогічних кадрів є наукові праці (монографії), що мають міждисциплінарний зв'язок із досліджуваною проблематикою. До таких джерел, в яких розкрито окремі дотичні до нашого дослідження питання, відносимо монографії: В. Гладуша «Післядипломна педагогічна освіта дефектологів в Україні: теорія і практика» (2013); І. Жорової «Теорія і практика розвитку професіоналізму вчителів природничих дисциплін (1940-і рр. ХХ – початок ХХІ ст.)» (2016); І. Зязюна «Неперервна професійна освіта: проблеми, пошуки, перспективи» (2000); Л. Кравченко «Неперервна педагогічна підготовка менеджера освіти» (2006); В. Примакової «Післядипломна освіта вчителів початкових класів в Україні середина ХІХ – початок ХХІ століття» (2014) та ін. У цих монографіях детально описано окремі аспекти історії освіти в Україні, відображено закономірності, тенденції та підходи до післядипломної освіти окремих категорій педагогічних працівників у досліджуваній період.

Важливими джерелами інформації для дослідження розвитку післядипломної освіти керівників закладів загальної середньої освіти, вивчення змісту та наукових принципів здійснення підвищення їх кваліфікації є періодичні наукові фахові видання, збірники тез науково-педагогічних конференцій, інша наукова преса: «Рідна школа», «Педагогіка і психологія», «Вестник высшей школы», «Шлях освіти», «Філософія освіти», «Радянська освіта», «Освіта», «Вища школа», «Вища освіта України», «Післядипломна освіта в Україні», «Педагогічний дискурс» та інші збірники наукових праць вищих навчальних закладів та наукових установ. Вивчення змісту публікацій дозволяє визначити особливості професійної діяльності керівника закладу загальної середньої освіти, з'ясувати практичні й теоретичні сторони процесу підвищення їхньої кваліфікації та ознайомитись із досвідом роботи закладів післядипломної освіти з цього напрямку на певних історичних етапах розвитку. Вони також дають змогу зрозуміти місце підвищення кваліфікації керівних педагогічних працівників у загальній системі післядипломної педагогічної освіти та еволюцію ставлення педагогічної спільноти до проблеми теоретичного осмислення потреби розвитку професійних компетенцій директорів шкіл.

Серед наукових публікацій, що проаналізовані в ході дослідження післядипломної освіти керівників закладів загальної середньої освіти України в 50-ті–90-ті роки ХХ століття, можна зазначити ті, в яких висвітлювались актуальні методологічні проблеми історико-педагогічних досліджень (О. Адаменко [1], Л. Березівська [3], Н. Гупан [8], О. Сухомлинська [20], М. Константинов [13], Е. Панасенко [17] та ін.); в яких розкривається сутність базових понять нашого ретроспективного дослідження (Л. Ващенко [5], А. Зубко [10], М. Романенко [18], В. Швидун [21], І. Якухно [22] та ін.); в яких висвітлювались трансформаційні зміни післядипломної педагогічної освіти (В. Гладуш «Тенденції розвитку форм підвищення кваліфікації педагогічних кадрів в Україні» [7], «Університет менеджменту освіти: передісторія створення

та розвитку» [6], Г. Біляніна «Становлення та розвиток системи підвищення кваліфікації керівних і педагогічних кадрів закладів освіти в Україні (1900–2012 роки)» [4], З. Рябової «Еволюційні аспекти розвитку післядипломної педагогічної освіти в Україні» [19], В. Маслова «Принципи ефективного розвитку системи післядипломної освіти» [16], Г. Дегтярьової «Система післядипломної педагогічної освіти як одна із пріоритетних складових неперервної освіти» [9], І. Жорової «Професійний розвиток педагогів у системі науково-освітніх координат КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти»: від витоків до сьогодення» [11] та інші).

Значну групу джерел дослідження становлять різнопланові історико-педагогічні документи, програмні та методичні матеріали закладів та органів народної освіти, в яких зафіксовані фактичні дані про розвиток післядипломної педагогічної освіти. Документальні джерела, які містять важливі історичні аспекти розвитку післядипломної освіти керівних педагогічних кадрів, зберігаються в архівних та бібліотечних фондах. Архівні матеріали дозволяють розглянути розвиток післядипломної освіти керівних педагогічних кадрів в поліаспектному вимірі, допомагають провести його поглиблений аналіз з деталізацією найбільш характерних ознак в окремі історичні періоди. Архівні джерела включають у себе низку листів, пояснювальних та доповідних записок, стенограм доповідей, наказів закладів вищої освіти, які здійснювали післядипломну педагогічну освіту, наукових установ, обласних управлінь освіти, щорічні республіканські та обласні зведені та статистичні звіти, звіти інститутів удосконалення вчителів та педагогічних інститутів, навчальні плани та програми курсів підвищення кваліфікації керівних педагогічних кадрів, розроблені та затверджені Міністерством освіти УРСР. Дослідження цієї групи джерел дозволило встановити вимоги до рівня професійної кваліфікації, що висувались до директорів шкіл, та відстежити зміни як змісту, так і організаційних підходів до форм та методів підвищення професійної кваліфікації керівників закладів загальної середньої освіти України в період 50–90-их років ХХ століття. На підставі архівних даних також відслідковуються варіювання контингенту слухачів курсів підвищення кваліфікації відповідно до освітньої політики держави у певних історичних проміжках. Особливої уваги заслуговують архівні джерела інформації, пов'язані із кадровим забезпеченням науково-викладацького складу курсів підвищення кваліфікації керівних педагогічних кадрів. Джерела інформації з розвитку післядипломної педагогічної освіти в 50-ті–90-ті рр. ХХ століття зберігаються насамперед у фондах: Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України (м. Київ), а також у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, архіву Університету менеджменту освіти, Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського тощо. Джерельну базу дослідження значно розширено за рахунок використання матеріалів архівних фондів Державного архіву Херсонської області, архіву КВНЗ Херсонської академії неперервної освіти Херсонської обласної ради.

Беззаперечний інтерес становлять джерела, обробка яких допомогла розкрити сутнісні характеристики понятійно-категоріального поля дослідження. Цю групу складають матеріали довідково-словникового та енциклопедичного характеру (довідники, енциклопедії та словники): «Великий тлумачний словник сучасної української мови», «Юридична енциклопедія», «Український педагогічний словник», «Філософський енциклопедичний словник», «Енциклопедії освіти», «Велика радянська енциклопедія», «Російська педагогічна енциклопедія», «Енциклопедія професійної освіти»; підручники та посібники з педагогіки.

У сучасному світі електронні ресурси виступають важливими джерелами інформації, зокрема і тієї, що безпосередньо пов'язана з питаннями професійного

розвитку керівників закладів загальної середньої освіти. Такими ресурсами є офіційні інтернет-сайти: Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського, Наукової бібліотеки НПУ імені Драгоманова, Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського, Національної бібліотеки України імені Ярослава Мудрого, Херсонської обласної універсальної наукової бібліотеки імені Олеся Гончара, Бібліотеки дисертацій України, Бібліотеки електронних підручників та ін. Електронними джерелами інформації є офіційні вебсторінки вищих закладів освіти України, сайти та вебпортал Верховної Ради України, Міністерства освіти і науки України та інші електронні ресурси.

Висновки. Розглянутий у статті матеріал вказує на значний обсяг джерельної бази з проблематики дослідження, що містить нормативно-правові, наукові, архівні, бібліотечні, літературні, довідкові, енциклопедичні та інші джерела. Завдяки аналізу цих джерел утворюється цілісна картина про трансформаційні зміни, що відбувались у процесі розвитку післядипломної освіти керівників закладів загальної середньої освіти України в 50–90-ті роки ХХ століття. Проте проаналізований масив джерельної бази не є вичерпним, оскільки багатоаспектність підходів до професійного розвитку керівних педагогічних кадрів та відносно незначний обсяг досліджень з цієї проблематики залишають відкритими шляхи для подальших розвідок.

Перспективи подальшої наукової розробки означеної проблеми вбачаємо у проведенні подальших досліджень педагогічного досвіду організації післядипломної освіти керівників закладів загальної середньої освіти в Україні та його застосування в сучасних освітніх умовах.

Список використаних джерел:

1. Адаменко О. Методологія формування джерельної бази історико- педагогічного дослідження. *Педагогічний дискурс*. 2013. Вип. 5. С. 10–13.
2. Артемова Л. В. Історія педагогіки України: підручник для студентів вищих навчальних закладів. Київ: Либідь, 2006. 421 с.
3. Березівська Л. Д. Джерельна основа історико-педагогічних досліджень як методологічна проблема. *Сучасні вимоги до організації та проведення історико-педагогічних досліджень: зб. матеріалів наук.-методол. семінару ((м. Київ, 25 жовтня 2017 р.) / гол. редкол. Л.Д. Березівська*. Київ: ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, 2017. С. 6–7.
4. Білянін Г. Становлення та розвиток системи підвищення кваліфікації керівних і педагогічних кадрів закладів освіти в Україні (1900–2012 роки). *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини*. 2013. Вип. 2. С. 45–51.
5. Ващенко Л. Інноваційне середовище післядипломної педагогічної освіти. *Післядипломна освіта в Україні*. К., 2012. № 1. С. 37–40.
6. Гладуш В. А. Університет менеджменту освіти: передісторія створення та розвитку. *Післядипломна освіта в Україні*. 2018. № 1. С. 26–33.
7. Гладуш В. А. Тенденції розвитку форм підвищення кваліфікації педагогічних кадрів в Україні. *Післядипломна освіта в Україні*. 2019. № 9 (38). С. 10–31.
8. Гупан Н. М. Джерельна база історії педагогіки: пошук підходів до систематизації. *Рідна школа*. 2013. № 8/9. С. 67–70.
9. Дегтярьова Г. А. Система післядипломної педагогічної освіти як одна із пріоритетних складових неперервної освіти. *Журнал науковий огляд*. 2015. № 10 (20). С. 1–13.
10. Зубко А. М. Особливості організації післядипломної освіти педагогічних кадрів як підсистеми неперервної освіти дорослих. *Педагогічний альманах: збірник наукових праць / редкол. В. В. Кузьменко (голова) та ін. Херсон: РІПО, 2010. Вип. 7. С. 190–195.*
11. Жорова І. Я. Професійний розвиток педагогів у системі науково-освітніх координат КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти»: від витоків до сьогодення. *Минуле і сучасність: Херсонщина. Таврія. Каховка: збірник матеріалів Всеукраїнської науково-*

- практичної краєзнавчої конференції (м. Каховка, 16-17 вересня 2016 р.) / упоряд. М. В. Гончар. Каховка–Херсон: Гілея, 2016. С. 57–59.
12. Историчне джерелознавство: підруч. для студ. іст. спец. вищ. навч. закл. / Я. С. Калакура та ін. Київ: Либідь, 2003. 488 с.
 13. Константинов Н. А. К вопросу о периодизации истории школы и педагогики. *Советская педагогика*. 1985. № 1. С. 101–106.
 14. Крисюк С. В. Розвиток післядипломної освіти педагогічних кадрів в Україні (1917–1941 рр.). Київ: УПКККО, 1995. 174 с.
 15. Крисюк С. В. Розвиток післядипломної освіти педагогічних кадрів в Україні (1944–1995 рр.). Львів: ЛОИМІО, 1997. 206 с.
 16. Маслов В. Принципи ефективного розвитку системи післядипломної освіти. *Післядипломна освіта в Україні*. 2010. № 1 (16). С. 7–11.
 17. Панасенко Е. А. Концепція історико-педагогічного дослідження: методологічний аналіз. *Педагогічна освіта: теорія і практика*. 2016. № 25. С. 11–15.
 18. Романенко М. Методологія та зміст сучасної післядипломної педагогічної освіти. *Післядипломна освіта в Україні*. 2007. № 1. С. 35–38.
 19. Рябова З. В. Еволюційні аспекти розвитку післядипломної педагогічної освіти в Україні. *Вісник післядипломної освіти: зб. наук, праць*. Київ: Ун-т менедж. освіти НАПН України, 2012. Вип. 8 (21). С. 156–161.
 20. Сухомлинська О. В. Історико-педагогічне дослідження та його «околиці». *Шлях освіти*. 2005. № 4. С. 43–47.
 21. Швидун В. Аналіз поняття «післядипломна педагогічна освіта» в контексті освітньо-інтеграційних систем: державно-управлінський аспект. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2013. Вип. 4 (19). С. 89–97.
 22. Якухно І. І. Історико-педагогічні аспекти становлення та інноваційного розвитку післядипломної педагогічної освіти в Україні. *Таврійський вісник освіти*. Херсон. 2011. № 1 (33). С. 5–19.

References:

1. Adamenko, O. (2013). Metodolohiia formuvannia dzherelnoi bazy istoryko-pedahohichnoho doslidzhennia [Methodology of forming the source base of historical and pedagogical research]. *Pedahohichnyi dyskurs*, 5, 10–13 [in Ukrainian].
2. Artemova, L. V. (2006). *Istoriia pedahohiky Ukrainy* [History of Pedagogy of Ukraine]. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].
3. Berezivska, L. D. (2017). Dzherelna osnova istoryko-pedahohichnykh doslidzhen yak metodolohichna problema [Source base of historical and pedagogical research as a methodological problem], *Suchasni vymohy do orhanizatsii ta provedennia istoryko-pedahohichnykh doslidzhen, zb. materialiv nauk.-metodoloh. seminaru* [Modern requirements for the organization and conduct of historical and pedagogical research, Collection of Proceedings of the Scientific and Methodological Seminar]. Kyiv [in Ukrainian].
4. Bilianin, H. (2013). Stanovlennia ta rozvytok systemy pidvyshchennia kvalifikatsii kerivnykh i pedahohichnykh kadriv zakladiv osvity v Ukraini (1900–2012) [Formation and development of the system of advanced training of managerial and pedagogical staff of educational institutions in Ukraine (1900–2012)]. *Zbirnyk naukovykh prats Umanskoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu imeni Pavla Tychyyny*, 2, 45–51 [in Ukrainian].
5. Vashchenko, L. (2012). Innovatsiine seredovyshche pislidyplomnoi pedahohichnoi osvity [Innovative environment of postgraduate pedagogical education]. *Pislidyplomna osvita v Ukraini*, 1, 37–40 [in Ukrainian].
6. Hladush, V. A. (2018). Universytet menedzhmentu osvity: peredistoriia stvorennia ta rozvytku [University of Education Management: Prehistory of Creation and Development]. *Pislidyplomna osvita v Ukraini*, 1, 26–33 [in Ukrainian].
7. Hladush, V. A. (2019). Tendentsii rozvytku form pidvyshchennia kvalifikatsii pedahohichnykh kadriv v Ukraini [Trends in the development of forms of teacher professional development in Ukraine]. *Pislidyplomna osvita v Ukraini*, 9 (38), 10–31 [in Ukrainian].

8. Hupan, N. M. (2013). Dzherelna baza istorii pedahohiky [Source base of the History of Pedagogy]. *Ridna shkola*, 8/9, 67–70 [in Ukrainian].
9. Dehtiarova, H. A. (2015). Systema pisliadyplomnoi pedahohichnoi osvity yak odna iz priorityetnykh skladovykh neperervnoi osvity [The system of postgraduate pedagogical education as one of the priority components of lifelong learning]. *Zhurnal naukovyi ohliad*, 10 (20), 1–13 [in Ukrainian].
10. Zubko, A. M. (2010). Osoblyvosti orhanizatsii pisliadyplomnoi osvity pedahohichnykh kadriv yak pidsystemy neperervnoi osvity doroslykh [Features of the organization of teacher postgraduate education as a subsystem of adult continuing education]. *Pedahohichnyi almanakh*, 7, 190-195 [in Ukrainian].
11. Zhorova, I. Ya. (2016). Profesiyni rozvytok pedahohiv u systemi naukovo-osvitnikh koordynat KVNZ «Khersonska akademiia neperervnoi osvity»: vid vytykiv do sohodennia [Teacher professional development in the system of scientific and educational coordinates of Municipal Higher Educational Institution "Kherson Academy of Continuing Education" of Kherson Regional Council: from its origins to the present], *Mynule i suchasnist: Khersonshchyna. Tavriia. Kakhovka*, zb. materialiv Vseukr. n.-p. kraieznnav. konf. [Past and Present: Kherson region. Tavria. Kakhovka, Collection of Proceedings of the All-Ukrainian Scientific and Practical Regional Conference]. Kherson; Kakhovka [in Ukrainian].
12. Kalakura, Ya. S., Voitsekhivska, I. N., Pavlenko, S. F., Korolov, B. I., & Paliienko, M. H. (Ed.). (2003). *Istorychne dzhereloznavstvo* [Historical source studies]. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].
13. Konstantinov, N. A. (1985). K voprosu o periodizatsii istorii shkoly i pedagogiki [On the question of the periodization of School History and Pedagogy]. *Sovetskaia pedagogika*, 1, 101-106 [in Russian].
14. Krysiuk, S. V. (1995). *Rozvytok pisliadyplomnoi osvity pedahohichnykh kadriv v Ukraini (1917–1941)* [Development of postgraduate education of pedagogical staff in Ukraine (1917–1941)]. Kyiv: UIPKKKO [in Ukrainian].
15. Krysiuk, S. V. (1997). *Rozvytok pisliadyplomnoi osvity pedahohichnykh kadriv v Ukraini (1944–1995)* [Development of teacher postgraduate education in Ukraine (1944–1995)]. Lviv: LONMIO [in Ukrainian].
16. Maslov, V. (2010). Pryntsypy efektyvnoho rozvytku systemy pisliadyplomnoi osvity [Principles of effective development of the postgraduate education system]. *Pisliadyplomna osvita v Ukraini*, 1(16), 7-11 [in Ukrainian].
17. Panasenko, E. A. (2016). Kontseptsiiia istoryko-pedahohichnoho doslidzhennia: metodolohichniy analiz [The concept of historical and pedagogical research: methodological analysis]. *Pedahohichna osvita: teoriia i praktyka*, 25, 11–15 [in Ukrainian].
18. Romanenko, M. (2007). Metodolohiia ta zmist suchasnoi pisliadyplomnoi pedahohichnoi osvity [Methodology and content of modern postgraduate pedagogical education]. *Pisliadyplomna osvita v Ukraini* 1, 35-38 [in Ukrainian].
19. Riabova, Z. V. (2012). Evoliutsiini aspekty rozvytku pisliadyplomnoi pedahohichnoi osvity v Ukraini [Evolutionary aspects of development of postgraduate pedagogical education in Ukraine]. *Visnyk pisliadyplomnoi osvity*, 8(21) [in Ukrainian].
20. Sukhomlynska, O. V. (2005). Istoryko-pedahohichne doslidzhennia ta yoho «okolytsi» [Historical and pedagogical research and its "surroundings"]. *Shliakh osvity*, 4, 43-47 [in Ukrainian].
21. Shvydun, V. (2013). Analiz poniattia «pisliadyplomna pedahohichna osvita» v konteksti osvitno-intehratsiinykh system: derzhavno upravlynskyi aspekt [Analysis of the concept of postgraduate pedagogical education in the context of educational integration systems: public administration aspect]. *Derzhavne upravlinnia ta mistseve samovriaduvannia*, 4(19), 89-97 [in Ukrainian].
22. Yakukhno, I. I. (2011). Istoryko-pedahohichni aspekty stanovlennia ta innovatsiinoho rozvytku pisliadyplomnoi pedahohichnoi osvity v Ukraini [Historical and pedagogical aspects of formation and innovative development of postgraduate pedagogical education in Ukraine]. *Tavriyskyi visnyk osvity*, 1 (33), 5-19 [in Ukrainian].

Vishnevskaya Ya. A.,
 orcid.org/0000-0003-3703-4119

**DEVELOPMENT OF POSTGRADUATE EDUCATION OF HEADS OF GENERAL
 SECONDARY EDUCATION INSTITUTIONS OF UKRAINE IN THE 50^S – 90^S
 OF THE TWENTIETH CENTURY: THE SOURCE BASE OF THE RESEARCH**

The source base of the research related to development of postgraduate education of heads of general secondary education institutions of Ukraine in the 50s and 90s of the twentieth century has been analyzed in the article. In the course of the research sources have been conditionally divided into certain groups according to their characteristic features. Archival, library and electronic sources of information have been singled out according to the places of document storage. A description of a number of already known, but inaccessible sources has been given. Their analysis has provided an opportunity to clarify and explore political, social, economic and pedagogical preconditions for the development of the system of advanced training of heads of general secondary education institutions in Ukraine (in the 50s and 90s of the twentieth century). Scientific achievements of domestic scientists, who studied the development of postgraduate pedagogical education, including managerial teaching staff, have been analyzed and systematized. An array of normative-legal, scientific, library and literary sources has been considered, thanks to which a holistic picture of transformational changes in the content, means, forms and methods of raising the professional level of school principals in the development of postgraduate education of heads of general secondary education institutions has been formed. It has been found that the source base of the research of the genesis of postgraduate education of heads of general secondary education institutions of Ukraine in the 50s-90s of the twentieth century was legal documents, dissertations and their extended abstracts, monographs, periodicals, collections of conference abstracts, archival and library funds, reference and encyclopedic funds, sources of information from electronic resources, etc. Prospects of further scientific research on the study of pedagogical experience in the organization of postgraduate education of heads of general secondary education institutions and its application in modern educational conditions have been outlined.

Key words: source base, historical and pedagogical sources, postgraduate pedagogical education, heads of general secondary education institutions.

Дата надходження статті: 04.11.2021 р.

Рецензент: доктор педагогічних наук, доцент Примакова В. В.

УДК 37:351.851

DOI <https://doi.org/10.37915/pa.vi50.329>

Гончар М. В.*,

orcid.org/0000-0002-1508-5276

**ВІДОБРАЖЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ НАГЛЯДОВИХ ОСВІТНІХ ІНСТИТУТІВ
 РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ У ПОСТРАДЯНСЬКИХ
 ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ**

У статті надано огляд праць науковців, які охоплюють питання функціонування освітніх інститутів в українських губерніях Російської імперії XIX – початку XX століття, що здійснювали наглядову діяльність за навчальними закладами різних типів та різного підпорядкування. Зокрема, йдеться про діяльність попечителів та окружних інспекторів

*© Гончар М. В.